

Czas w kulturze rosyjskiej Время в русской культуре

pod redakcją
Andrzeja Dudka

Czas w kulturze rosyjskiej
Время в русской культуре

Seria Antropologia Kultury Rosyjskiej
pod red. Andrzeja Dudka

Dotychczas ukazały się:

Rosyjskie dzieciństwo. Русское детство, pod redakcją Katarzyny Dudy i Andrzeja Dudka, Kraków 2015

Katarzyna Anna Duda, *Szkice o prozie rosyjskiej XXI wieku. Ulicka, Szyszkina, Pilewin, Minajew, Sienczyn, Kuricyn, Starobiniec...*, Kraków 2017

Czas w kulturze rosyjskiej

Время в русской культуре

pod redakcją
Andrzeja Dudka

Kraków 2019

© Copyright by individual authors, 2019

Recenzenci:

prof. dr hab. Tereza Obolevich (SBDNP)

prof. dr hab. Anna Woźniak

prof. dr hab. Joachim Diec

prof. dr hab. Zbigniew Greń

Redakcja

Helena Piecuch, Magdalena Romanowska

Koncepcja okładki

Marta Dudek

Opracowanie graficzne

Paweł Sepielak

ISBN 978-83-8138-138-3

DOI <https://doi.org/10.12797/9788381381383>

Publikacja dofinansowana przez Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych
Uniwersytetu Jagiellońskiego

KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel./faks: 12 431 27 43, 12 421 13 87

e-mail: akademicka@akademicka.pl

Księgarnia internetowa: www.akademicka.pl

Spis treści. Содержание

Andrzej Dudek , Czas w kulturze rosyjskiej. Uwagi wstępne.....	9
---	---

CZAS W JĘZYKU. JĘZYK W CZASIE ВРЕМЯ В ЯЗЫКЕ. ЯЗЫК ВО ВРЕМЕНИ

Ewa Komorowska , Frazeologizmy z wykładnikiem <i>время</i> w języku rosyjskim.....	23
Алла Лихачева , Фактор времени в современном российском городском номинативном дизайне.....	41

SAKRALNE I MITOLOGICZNE RYTMY CZASU САКРАЛЬНЫЕ И МИФОЛОГИЧЕСКИЕ РИТМЫ ВРЕМЕНИ

Елена Левкиевская , Время земное и время мифологическое в русских мифологических нарративах.....	55
Hanna Kowalska-Stus , Пространственное восприятие времени в кругу византийской культуры.....	65
Józef Kuffel , Aspekty temporalne w <i>Żywocie św. Kiryła Biełozierskiego</i>	77
Anna Kościółek , Пост в жизни и творчестве Андрея Муравьева	89
Наталья Мариевская , Историческое и сакральное время в структуре современного российского фильма. Звягинцев – Сокуров – Балабанов	101
Małgorzata Abassy , Człowiek w czasie i czas w człowieku. Fenomen czasu w ujęciu Jewdokiji Marczenko – „Radasteja”	115

KONCEPTUALIZACJE CZASU W ROSYJSKIEJ MYŚLI TEOLOGICZNEJ I FILOZOFICZNEJ ОСМЫСЛЕНИЕ ВРЕМЕНИ В РУССКОЙ БОГОСЛОВСКОЙ И ФИЛОСОФСКОЙ МЫСЛИ

Dymitr Romanowski , Александр Шмеман. <i>Sub specie aeternitatis</i>	133
Виктор Троицкий , Энантиодромия как обобщенная форма времени в русской культуре Серебряного века.....	149

Оксана Седых , Миг и вечность как антиномия: П.А. Флоренский и культура Серебряного века.....	157
Елена Тахо-Годи , Проблема времени в художественной прозе А.Ф. Лосева	171
Leszek Augustyn , Kultura transcendencji: czas egzystencjalny w ujęciu Mikołaja Bierdiajewa	181
Marta Lechowska , Маскарад как бегство от самого себя. Рассуждения Федора Степуна о человеке, времени и вечности	195
Roman Mnich , Проблема времени в философском литературоведении Дмитрия Чижевского	203

KULTUROZNAWCZE I HISTORYCZNE KONCEPTUALIZACJE CZASU КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЕ И ИСТОРИЧЕСКИЕ ОСМЫСЛЕНИЕ ВРЕМЕНИ

Ирина Колесник , Категория времени в науке и культуре: рефлексии историка	217
Ирина Едошина , Эпоха <i>fin de siècle</i> : культурфилософские очертания	233
Александр Турыгин , Теория „переломного времени” Райнхарта Козеллека: возможности применения в изучении российской истории XVIII в.	249

CZAS JAKO ASPEKT ŻYCIA SPOŁECZNEGO ВРЕМЯ КАК АСПЕКТ ОБЩЕСТВЕННОЙ ЖИЗНИ

Елена Самойлова , Локальные маркеры времени в традиционной культуре поморов XIX-XX вв.	265
Валентина Веремченко , Ощущение времени в концепте передовой педагогики в России в начале XX века	275
Ирина Синова , Революция 1917 года в России как фактор времени в контексте ретрансляции на повседневную жизнь	287
Алла Сальникова , „До” и „после”: репрезентация времени в детских автобиографических нарративах первого советского десятилетия	297
Татьяна Рюткина , Трансформация понятий „раньше” и „теперь” в народной памяти (по материалам „устной истории”)	307
Ильнара Ханипова , Реалии нового советского времени в деревне татарской АССР и их отражение в национальной литературе 1920-1930-х гг.	317
Kinga Nędza-Sikoniowska , „Czasie, naprzód!” Chronometraż w zakładzie pracy, w radzieckim społeczeństwie, w nowej rodzinie.....	331
Stanisław Fiszer , Концептуализация социального и исторического времени в позднем творчестве Александра Зиновьева	347
Иван Радиков , Проблема баланса потоков политического времени в развитии российского общества	355
Marian Broda , Paradoxy teorii rosyjskiej (nie)współczesności? Iwana Jesaulowa koncepcja mitologicznej dominaty w strukturach postsowieckiej codzienności	367

Anna Kadykało , Забыть Афган? Нет, невозможно. Об эволюции восприятия советско-афганской войны (1979-1989) в общественном сознании россиян и в российском политическом дискурсе	379
--	-----

TEMPORALNE ASPEKTY LITERACKIEGO OBRAZU ŚWIATA ВРЕМЕННЫЕ АСПЕКТЫ ЛИТЕРАТУРНОЙ КАРТИНЫ МИРА

Василий Щукин , Художественные модели времени в русской литературе XIX века (на материале избранных произведений классиков)	395
Михаил Строганов , Одолеть пространство временем. Время в русском тревелогe XIX века	405
Константин Баршт , Время и Апокалипсис в произведениях Ф.М. Достоевского	413
Magdalena Dąbrowska , Wiersz Michała Murawjowa <i>Noc</i> – tekst i konteksty	433
Елена Созина , Время и место. Феномен восьмидесятилетия и его рефлексии: М.Н. Альбов, Д.Н. Мамин-Сибиряк, А.П. Чехов	443
Евгения Строганова , Тюремно-каторжные тексты И.П. Ювачева: особенности восприятия и репрезентации времени.....	455
Светлана Титаренко , Идея вечного возвращения Фридриха Ницше в поэзии русского символизма	465
Izabella Malej , „Жизнь и смерть в круженье вечном”. О metamorfozach czasu w twórczości Aleksandra Błoka	479
Йозеф Догнал , Роль времени в повести А.М. Ремизова <i>Часы</i>	495
Andrzej Dudek , Между мгновением и вечностью. Временные аспекты картины мира в творчестве Дмитрия Мережковского.....	505
Iwona Krycka-Michnowska , Wobec przemijania. <i>Jegor Bułyczow i inni</i> Maksyma Gorkiego – próba (re)intepretacji	523
Monika Sidor , Czas historyczny i doświadczenie. Strategia opisu przeszłości w eposie <i>Czerwone Koło</i> Aleksandra Sołżenicyna	535
Kristina Vorontsova , Время как постмодернистская игра в повести Елены Шварц <i>Концерт для рецензий</i> : Гоголь, Довлатов и все-все-все	545
Elżbieta Tyszkowska-Kasprzak , „Время для космоса болезнь, а для нас – древо жизни”. Метафизика времени в прозе Михаила Шишкина	557
Martyna Kowalska , Хаос времени – время хаоса. Роль и значение времени в современной российской драматургии	573
Bartłomiej Brządkiewicz , Потерянный во времени. Сюжетные сложности современной русской прозы. Выбранные примеры.....	591

MAŁGORZATA ABASSY

KRAKÓW, UNIWERSYTET JAGIELLOŃSKI

Człowiek w czasie i czas w człowieku

Fenomen czasu w ujęciu Jewdokiji Marchenko – „Radasteya”

A Person in Time and Time in a Person.

The Phenomenon of Time by Evdokiya Marchenko – „Radasteya”.

Abstract: „Radasteya” movement, since 2002 known as the Institute of Rhythmology (IRLEM), is one the most popular among New Religious Movements in contemporary Russia. Its founder, Evdokiya Marchenko (Luchezarnova), utilized notion of time as a central idea for her teaching about a person’s travelling to the life that is satisfactory in every aspect. The concept of time in books, TV programmes, online seminars, speeches, and cultural events created by Marchenko is the object of research in this paper. Systematization of the information about essence of time, its qualities, and time management by Marchenko is one of the purposes of this research. Investigations about mutual relations between a person’s prosperity and time are another goal. And last but not least, the reasons for popularity of the „Radasteya” movement as a cultural phenomenon would be revealed. It is worth mentioning that the concept of time is the main part of the anthropological concept proposed by Marchenko and, as such, is a central concept of culture.

Keywords: time, culture, Russia, sects, anthropology

Wstęp

Stwierdzenie, iż kategoria czasu należy do podstawowych determinant każdej kultury, jest truizmem. Choć w perspektywie historycznej pojmowanie czasu zmieniało się, refleksja nad jego istotną towarzyszyła ludzkości od zarania dziejów. Włączenie, czy wręcz uwikłanie człowieka w rytm czasu znalazło swoje odzwierciedlenie w ustnej twórczości ludowej, której przykładem są przysłowia: *Время – судья* (Czas – sędzią), *Время дороже золота* (Czas jest droższy niż złoto), *Было – и былем проросло* (Było – minęło), *Всякое семя знает свое время*

(Wszystko ma swój czas), *В зимний холод – всякий молод* (W zimowy chłód każdy jest młody)¹.

Już ten pobieżny wybór wskazuje na dwojakie traktowanie czasu. Pierwsze – to czas w ujęciu absolutnym – jako kategoria nadrzędna wobec wszystkiego, co istnieje: ludzkich czynów – czas je osądzi, wartości materialnych – są one niczym w obliczu znaczenia czasu, porządkowania ludzkiego doświadczenia – wszystko ma swój czas, a to, co mija, nigdy już nie powróci w tej samej formie. Drugie podejście to postrzeganie czasu i jego praw przez pryzmat zmian w przyrodzie, np. pór roku. Cykliczne ujęcie czasu to najstarsza obecna w kulturze forma refleksji nad tym zjawiskiem: rytm pór roku, zasiewu – dojrzewania – zbierania, rodzenia – wzrastania – umierania. Przyjęcie chrześcijaństwa i sakralizacja codzienności przyniosły mieszkańcom ziem ruskich święta cerkiewne jako punkty orientacyjne w ich temporalnym porządku świata. Niektórzy badacze twierdzą, że był to ten moment, kiedy czas przybrał charakter liniowy². Można jednak nie zgodzić się ze wspomnianą opinią, biorąc pod uwagę wiejski charakter ówczesnych wspólnot oraz fakt, że w planie materialnym owej sakralizowanej rzeczywistości cykliczność została podkreślona słowami z *Księgi Rodzaju*: „z prochu powstałeś i w proch się obrócisz”³, zaś w planie duchowym – dusza powracała do Boga: początku i końca wszelkiego stworzenia.

Zdecydowaną zmianę w postrzeganiu czasu i jego kulturowej funkcji przyniosła epoka cara reformatora, Piotra I⁴. Desakralizacja czasu, podporządkowanie tego, co święte, celom świeckim i uczynienie z postępu wyznacznika zasadności i wartości działań nadały czasowi formę linearną. Rosja wkroczyła w nową epokę dziejów i odtąd czas miał nieubłagane przyśpieszać, by państwo carów było w stanie dogonić Europę Zachodnią pod względem jej osiągnięć cywilizacyjnych. Reforma kalendarza (1700)⁵ była jednym z wielu przejawów nowego obrazu świata oraz roli człowieka w jego kształtowaniu.

Można zakładać, że późniejsza refleksja nad czasem podejmowana przez uczestników kultury była próbą pogodzenia konsekwencji wynikających z cyklicznego traktowania czasu z rezultatami podejścia, w którym nadrzędną myślą porząd-

¹ М.А. Рыбникова, *Русские пословицы и поговорки*, Москва 1961, s. 141-143.

² Е.В. Пчелов, *Время в пространстве русской культуры*, Москва 2006, s. 71, [online:] <http://kogni.narod.ru/time1.htm> (27.10.2018).

³ *Księga Rodzaju*, [w:] *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, Biblia Tysiąclecia Online, Poznań 2003, [online:] <http://www.biblia.deon.pl/rozdzial.php?id=3> (27.10.2018).

⁴ Е.В. Пчелов, *op. cit.*, s. 6-8.

⁵ *Полное собрание законов Российской Империи. Собрание Первое*, т. 3, под ред. М.М. Сперанского, 1700 — 1712 гг., Санкт-Петербург 1830, s. 681, [online:] <https://www.runivers.ru/bookreader/book9811/#page/682/mode/1up> (27.10.2018).

kującą działania była liniowość. Można również przypuszczać, że wynikała ona z dążeń do pogodzenia współuczestnictwa w życiu społecznym z jego imperatywem zmieszczenia jak największej liczby czynności w jak najkrótszym przedziale czasowym (kodowanym w języku za pomocą słów: efektywność/skuteczność) oraz z pragnieniem zanurzenia się w rzeczywistość pozamaterialną, duchową.

Czas można zaliczyć do słów kluczy każdej kultury: jest on kategorią tak mocno wpisaną w konteksty kulturowe i uwarunkowania jej historycznego rozwoju, że z trudem i w bardzo ograniczonym zakresie daje się przekładać na inne języki⁶.

Warto jednak zauważyć interesującą prawidłowość, wymagającą dalszych dociekań badawczych, niemniej jednak rejestrowaną na poziomie intuicyjnym: w odbiorze reprezentantów kultur zachodnich (amerykańskiej i zachodnioeuropejskich), a także w percepcji większości mieszkańców dużych miast całego globu ziemskiego czas przyśpieszył i pędzi nieubłagane. Słuchając przypadkowych rozmów, można odnieść wrażenie, że czas jest groźną i wrogią człowiekowi istotą: czas człowiekowi ucieka lub go goni, człowiek żyje „pod presją czasu”, czas pędzi, a do codziennego słownika, zwłaszcza w rzeczywistości korporacyjnej, weszło słowo „deadline”, oznaczające linię, za którą człowieka czeka śmierć, jeśli nie zdąży zakończyć zadania w wyznaczonym terminie. Globalizacja i rozwój Internetu spowodowały, że obecnie linearne pojmowanie czasu i koncentrowanie się na zadaniach doczesnych stały się dominującą tendencją w wielu kulturach. Subiektywizacja odczucia czasu, zmierzająca jednak bezwzględnie ku przyśpieszeniu, które wymyka się możliwościom ludzkiej percepcji, kieruje poszukiwania człowieka ku narzędziom „zarządzania czasem”, znalezienia pewnego rodzaju niszy i wytchnienia nie tyle od rzeczywistości, ile od zawrotnego tempa biegu wydarzeń. Włączenie się w rytm czasu, który pędzi, przy jednoczesnym zwolnieniu w planie psychologicznym można potraktować jako znalezienie sposobu na połączenie ulotności i wieczności, a także jako przejaw duchowości i pragnienia sensu.

Jewdokija Marczenko (Łuczezarnowa) proponuje współczesnemu człowiekowi nowe pojmowanie istoty czasu, twierdząc, że posiada narzędzia, dzięki którym możliwe jest panowanie nad czasem i wykorzystanie tego zasobu tak, by każdy mógł żyć w doskonałym zdrowiu, dobrobycie materialnym i bogactwie więzi miłosnych. Jest to jeden z powodów, dla których warto przyrzeć się głoszonemu przez nią naukom i podjąć próbę systematyzacji pojęcia czasu.

⁶ М.А. Федоров, *Восприятие времени в русской и американской культурах*, Улан-Уде 2011, s. 4, [online:] http://www.academia.edu/10161029/Восприятие_времени_в_русской_и_американской_культурах (27.10.2018).

Cele, fundament teoretyczno-metodologiczny, materiał źródłowy

W niniejszym artykule podjęto próbę zrealizowania trzech zadań badawczych: prześledzenia koncepcji czasu w ujęciu Jewdokiji Marczenko, zbadania zależności między nowym pojmowaniem czasu a obrazem człowieka oraz określenia kulturotwórczego znaczenia idei promowanych przez „Radasteję”, a później – przez Instytut Rytmologii.

Podstawowa metoda badawcza zastosowana w artykule opiera się na hermeneutyce tekstu i pojmowaniu słów jako kodów, których treści zostają odsłonięte przez powiązanie ich z kontekstami i włączenie w sieć innych słów. Na możliwość takiego właśnie traktowania słowa w tekście zwracała uwagę Anna Wierzbicka: „Niektóre słowa mogą być badane jako centralne punkty, wokół których skupiają się całe kulturowe domeny. Badając owe centralne punkty możemy być w stanie wykazać ogólną zasadę porządkującą, która nadaje strukturę i spójność kulturowej domenie jako całości”⁷.

Przez analogię możemy słowo „czas” uznać za zasadę porządkującą dla całego tekstu kultury, jakim jest „Radasteja” i jej hipostazy. Analizując treści słów sąsiadujących w tekstach Marczenko ze słowem *время*, odkrywamy jego nową semantykę, a pośrednio – nowy obraz rzeczywistości.

Materiał badawczy stanowią wybrane teksty literackie, publicystyczne, programy online, filmy szkoleniowe i instruktażowe oraz wydarzenia o charakterze publicznym, których autorem jest Jewdokija Marczenko. Kryterium wyboru tekstów stanowiła częstotliwość występowania w nich słowa „czas”.

Stan badań

„Radasteja” i stworzony na jej fundamencie Instytut Rytmologii jak dotąd nie stały się przedmiotem całościowych opracowań naukowych. Istniejące badania mają charakter cząstkowy i dotyczą szerokiego spektrum zagadnień: od tematów literackich jak: *Rosjanie jako kosmos: objawienie i prorocтво jako gatunek publicystyki u J.M. Łuczezarnowej i F.M. Dostojewskiego* (*Русские как космос: откровение и пророчество как жанр публицистики у Е.Д. Лучезарновой*

⁷ A. Wierzbicka, *Understanding Cultures through Their Key Words. English, Russian, Polish, German, and Japanese*, New York–Oxford 1997, s. 16-17 [Przekłady cytowanych tekstów obcojęzycznych na j. polski – M.A.].

и Ф.М. Достоевского)⁸ czy *Ewolucja rosyjskiego kosmizmu w rodzimej poezji XVIII-XX wieku* (Эволюция русского космизма в отечественной поэзии XVIII-XX веков)⁹; poprzez problematykę lingwistyczną: *Charakterystyczne cechy mowy pewnej niezwyklej kobiety Rosji* (Особенности речи одной неординарной женщины России)¹⁰ czy *Ideologiczny język współczesnej rosyjskiej grupy społecznej* (na przykładzie grupy rytmologów) (Идеологический язык современной российской социальной группы [на примере группы ритмологов])¹¹; społeczną: *Społeczeństwo XXI wieku. Nowe zjawiska społeczno-kulturowe i kierunki informacyjne* (Общество XXI века. Новые социально-культурные феномены и информационные направления)¹² czy *Religijny scjentyzm w kontekście kształtowania się nowych form bytu społecznego* (Религиозный сциентизм в контексте становления новых форм социального бытия)¹³; kulturoznawczą: *Rytmologiczne koncepcje końca XIX i początku XXI wieku i wartości kultury. Spuścizna teoretyczna i praktyczna* (Ритмологические концепции конца XIX — начала XXI веков и ценности культуры: теоретическое и практическое наследие)¹⁴; filozoficzno-religijną: *Religijna autotranscendencja jako czynnik kształtowania się świadomości religijnej człowieka* (na przykładzie życia duchowego w postradzieckiej Rosji) (Религиозная самотрансценденция как фактор становления религиозного сознания человека [на примере духовной жизни в постсоветской России])¹⁵ czy *Analiza*

⁸ В.В. Кичигина, *Русские как космос: откровение и пророчество как жанр публицистики у Е.Д. Лучезарновой и Ф.М. Достоевского*, [online:] <http://nauka-news.okis.ru/news/1464725> (27.10.2018).

⁹ Eadem, *Эволюция русского космизма в отечественной поэзии XVIII-XX веков*, Тамбов 2018, <https://doi.org/10.30853/filnauki.2018-10-2.7>.

¹⁰ Е.В. Наумова, *Особенности речи одной неординарной женщины России*, [w:] *Проблемы речевой коммуникации*, под ред. М.А. Кормилиной, Саратов 2016, [online:] <https://evdo.kiyaluchezarnova.wordpress.com//2016/06/27/наумова-особенности-речи-лучезарнов/> (27.10.2018).

¹¹ Н.В. Шеляпин, *Идеологический язык современной российской социальной группы* (на примере группы ритмологов), [online:] <http://nauka-news.okis.ru/sheliapin-n.v.-ideologicheskii-iazyk-sovremennoi-rossiiskoi-sotsialnoi-gruppy-na-primere-gruppy-ritmologov> (27.10.2018).

¹² О.В. Алимova, Р.Р. Хизбуллина, *Общество XXI века. Новые социально-культурные феномены и информационные направления*, [online:] <https://elibrary.ru/contents.asp?id=34399331> (27.10.2018).

¹³ Е.О. Гаврилов, *Религиозный сциентизм в контексте становления новых форм социального бытия*, [online:] <https://cyberleninka.ru/article/n/religioznyy-stsientizm-v-kontekste-stanovleniya-novyh-form-sotsialnogo-bytiya> (27.10.2018).

¹⁴ И.К. Москвина, *Ритмологические концепции конца XIX — начала XXI веков и ценности культуры: теоретическое и практическое наследие*, [online:] <https://psyera.ru/moskvina-ik-ritmologicheskie-koncepcii-konca-xix-nachala-xxi-vekov-i-cennosti-kultury-teoreticheskoe> (27.10.2018).

¹⁵ Е.В. Щетинина, *Религиозная самотрансценденция как фактор становления религиозного сознания человека* (на примере духовной жизни в постсоветской России), [online:] <https://>

porównawcza przekładu bazowych pojęć autorskich nauk filozoficznych na przykładzie książek E.D. Łuczczarnowej (Marczenko) (Сравнительный анализ перевода базовых понятий авторских философских учений на материале книг Е.Д. Лучезарновой [Марченко])¹⁶; politologiczną: *Formowanie się ideologii grupy społecznej w kontekście procesu ideologicznego w postradzieckiej Rosji (na przykładzie koncepcji „Rytmologia”)* (Формирование идеологии социальной группы в контексте идеологического процесса в постсоветской России [на примере концепции „Ритмология”])¹⁷; aż do zagadnień zdrowia psychicznego człowieka: *Czasowo-rytmiczne towarzyszenie dziecku z autyzmem jako innowacyjne podejście w pracy psychoterapeutycznej (Темно-ритмическое сопровождение ребенка с аутизмом как инновационный подход в психокоррекционной работе)*¹⁸ czy *Specyfika praktyk doskonalenia osobistego w systemie praktyk rozwoju współczesnego społeczeństwa (Особенности практик личностного роста в системе развития современного общества)*¹⁹.

Osobną grupę naukowych opracowań stanowią badania krytyczne, określające miejsce „Radastei” i nauk Marczenko na tle nowych ruchów religijnych oraz wobec tradycyjnych religii, głównie – prawosławia. Zaliczają się do nich: *Ekspertyza na temat braku w rytmologii E.D. Marczenko oznak religijnej nauki, religijnej organizacji, religijnej literatury, sekty* (Экспертное заключение об отсутствии в ритмологии Е.Д. Марченко признаков религиозного учения, религиозной организации, религиозной литературы, секты)²⁰, *Zjawisko destrukcyjnych nowych ruchów religijnych (Феномен деструктивности новых религиозных движений)*²¹, *Religia*

cyberleninka.ru/article/n/religioznaya-samotranssendentsiya-kak-faktor-stanovleniya-religioznogo-soznaniya-cheloveka-na-primere-duhovnoy-zhizni-v (27.10.2018).

¹⁶ М.А. Привалова, *Сравнительный анализ перевода базовых понятий авторских философских учений на материале книг Е.Д. Лучезарновой (Марченко)*, [online:] <http://philology.snauka.ru/2013/11/614> (27.10.2018).

¹⁷ Н.В. Шеляпин, *Формирование идеологии социальной группы в контексте идеологического процесса в постсоветской России (на примере концепции „Ритмология”)*, [online:] <http://nauka-news.okis.ru/news/1468216> (27.10.2018).

¹⁸ М.Ю. Данилкина, *Темно-ритмическое сопровождение ребенка с аутизмом как инновационный подход в психокоррекционной работе*, [online:] <http://nauka-news.okis.ru/news/1464748> (27.10.2018).

¹⁹ О.В. Алимова, Н.Т. Цимакурдзе, *Особенности практик личностного роста в системе развития современного общества*, s. 1423-1427, [online:] global-files.net/Save/da6ezl/Contents (27.10.2018).

²⁰ С.Д. Мезенцев, *Экспертное заключение об отсутствии в ритмологии Е.Д. Марченко признаков религиозного учения, религиозной организации, религиозной литературы, секты*, [online:] http://www.sclj.ru/reference/expert/detail.php?ELEMENT_ID=3119 (27.10.2018).

²¹ А.В. Кузьмин, *Феномен деструктивности новых религиозных движений*, [online:] <http://www.disscat.com/content/fenomen-destruktivnosti-novykh-religioznykh-dvizhenii> (27.10.2018).

*i społeczeństwo. Szkice o życiu religijnym współczesnej Rosji (Религия и общество: Очерки религиозной жизни современной России)*²².

Problem czasu został poruszony w artykułach: *Pojęcia „czas” i „rytm” jako przedmiot współczesnych dyskusji naukowych (Концепты „время”, „ритм” как предмет современных научных дискуссий)*²³, *Pojęcie czasu w rytmologii Marczenko (Понятие времени в ритмологии Е.Д. Марченко)*²⁴, *Czas jako substancja w kosmologii N.A. Kozyriewa i rytmologii E.D. Marczenko (Трактовка времени как субстанции в космологии Н.А. Козырева и ритмологии Е.Д. Марченко)*²⁵, *Czas jako przedmiot nauki (Время как объект науки)*²⁶, *Kategoria czasu w fizyce i rytmologii (Категория времени в физике и ритмологии)*²⁷, *Ballada o czasie (o futurologicznym i filozoficznym potencjale koncepcji rytmologii)*, *(Баллада о времени [о футурологическом и философском ресурсе концепции ритмологии])*²⁸.

Na pogłębione opracowanie czeka wiele zagadnień, w tym antropologiczna koncepcja w świetle dążeń człowieka do autotranscendencji oraz kulturotwórcza rola idei Marczenko jako przykład dekodowania pojęć i nasycania ich nową semantyką. W każdym z nich „czas” jest tą jakością, która porządkuje całość dynamicznego systemu słów tworzących nowy językowy obraz świata.

Instytut Rytmologii: jego założycielka i główna idea

Instytut Rytmologii Jewdokiji Marczenko (Институт Рифмологии Евдокии Марченко – IrlEM)²⁹ został zarejestrowany w 2002 roku jako niepubliczna

²² С.Б. Филатов, *Религия и общество: Очерки религиозной жизни современной России*, Санкт-Петербург 2002, s. 438-442.

²³ С.Д. Мезенцев, *Концепты „время”, „ритм” как предмет современных научных дискуссий*, [online:] <http://nauka-news.okis.ru/news/1464538> (27.10.2018).

²⁴ Idem, *Понятие времени в ритмологии Е.Д. Марченко*, [online:] https://psyera.ru/ponyatie-vremeni-v-ritmologii-e-d-marchenko_9903.htm (27.10.2018).

²⁵ Idem, *Трактовка времени как субстанции в космологии Н.А. Козырева и ритмологии Е.Д. Марченко*, [online:] <https://ritmologiya.wordpress.com/2016/03/10/ритмология-марченко-трактовка-времени/> (27.10.2018).

²⁶ И.Я. Коларж, *Время как объект науки*, [online:] <https://ritmologiya.wordpress.com/2016/06/30/vremya-nauka-ritmologiya/> (27.10.2018).

²⁷ С.Н. Кравченко, *Категория времени в физике и ритмологии*, [online:] <https://ritmologiya.wordpress.com/2015/12/15/кравченко-категория-времени-в-физике/> (27.10.2018).

²⁸ Н.В. Шеляпин, *Баллада о времени (о футурологическом и философском ресурсе концепции ритмологии)*, [online:] <https://ritmologiya.wordpress.com/2016/07/20/шеляпин-баллада-о-времени-ритмология/> (27.10.2018).

²⁹ Институт Рифмологии Евдокии Марченко – IrlEM, [online:] <http://www.irlem.ru/> (27.10.2018).

placówka naukowo-dydaktyczna. Według informacji zamieszczonych na stronie Instytut zajmuje się opracowywaniem podręczników i wdrażaniem metody znanej jako „7R0”. Temu celowi służą zarówno sieć wydawnicza Radats (Радатс)³⁰ i Żywa książka (Живая книга)³¹, jak i nieustannie powiększana grupa konsultantów i trenerów, którzy ściśle trzymają się wskazówek twórczyni metody i założycielki organizacji. Imponująca liczba stron internetowych obejmuje praktycznie każdy sposób rozpowszechniania informacji. Do najpopularniejszych należą: kanał telewizyjny Rytmoczas³², strona kursów ekspresowych „Rytmomiary”³³ oraz strona sympatyków metody „7R0”³⁴.

Marczenko rozpoczęła wypracowywanie swojej metody w latach 90. XX wieku. Wtedy też założyła organizację „Radasteja” (1998), przyjmując jej nazwę również jako swój pseudonim – Radasteja, czyli „tworząca prawa radości”. Marczenko postrzega siebie jako tę, która odkryła istotę czasu, potrafi nim zarządzać i pragnie dzielić się swoją wiedzą dla osiągnięcia powszechnej pomyślności.

Z różną szybkością są podejmowane decyzje, z różnym rozmachem jest odbierana otaczająca rzeczywistość – mówi Radasteja. – Nie przestaję opowiadać o czasie wszelkimi sposobami: koncerty, spektakle, wykłady, pokazy, spotkania, artykuły. Chcę tylko jednego: bądźcie radośni, ludzie, bądźcie szczęśliwi. A ja opowiem, opiszę, podpowiem, skąd brać dodatkowy czas, jak go mądrze wykorzystać, jak zmierzyć osobisty czas. Swoją metodę nazwałam „7R0”³⁵.

Misja Instytutu została wyrażona w słowach: „Nasze główne zadanie to nauczyć człowieka żyć wewnątrz czasu, posługiwać się czasem”³⁶.

Wokół pojęcia *czasu* semantycznie połączonych z pojęciami „rytm”, „rytmika” i „rytmologia” została stworzona spójna, chociaż w bardzo dużym stopniu synkretyczna koncepcja rzeczywistości, człowieka i kosmosu.

³⁰ Радатс, [online:] www.radats.ru (27.10.2018).

³¹ Живая книга, [online:] livebook.ru (27.10.2018).

³² Ритмовремя-ТВ, [online:] www.rithm-time.tv (27.10.2018).

³³ Выход из любых проблем через ритмомеры, [online:] <http://ritmomera.ru> (27.10.2018).

³⁴ Для общения в координатном мире, [online:] <http://mirhlir.com> (27.10.2018).

³⁵ „С разной скоростью принимаются решения, с разной широтой воспринимается окружающий мир, – говорит Радастея, – я не устаю рассказывать о времени всеми способами: концерты, спектакли, лекции, шоу, беседы, статьи. И хочу только одного: будьте радостны, люди, будьте счастливы. А я расскажу, опишу, подскажу, где взять дополнительное время, как его грамотно использовать, как померить личное время. Свой метод я назвала «7R0», [online:] <http://www.irlem.ru/about/founder> (27.10.2018).

³⁶ *Ibidem*.

Semantyka pojęcia „czas”

Czas jest wszędzie: w kamieniach, w roślinach, w ruchach, w brzmieniu naszego głosu, w jedzeniu, w przyrodzie, w rodzinie i w tym, jak ze sobą współdziałamy. Pytanie brzmi: jak z tego wszystkiego wydobyć czas? i – co najważniejsze – jak go zachować? Czym jest czas i jak się go wyodrębnia, gdzie znika i co się dzieje, gdy tracimy albo otrzymujemy czas?³⁷

Opis książki *Czas – to jest...* (*Время – это так...*) zawiera informacje, których współczesny człowiek nie kojarzy z fenomenem czasu: według autorki czas jest dobrem istniejącym w wielkiej obfitości i praktycznie wszędzie, można go poddawać obserwacjom, a przede wszystkim – pozyskiwać, odzyskiwać i zatrzymywać. Słowa: „Nauczcie się skupiać i magazynować czas i krocicie przez życie lekko”³⁸ brzmią jak utopia, niemniej jednak przez skojarzenie czasu z nieśpiesznym, lecz pewnym krokiem oraz lekkością skłaniają do podjęcia wysiłków, by nauczyć się czas „skupiać” i „magazynować”.

Pierwsza para przeciwieństw porządkująca wiedzę człowieka o czasie to rozróżnienie na „czas zewnętrzny”, mierzony za pomocą zegarków, oraz „czas wewnętrzny”, odbierany subiektywnie. Ten drugi, nazywany przez Marczenko „kosmicznym”, jest nadrzędny wobec czasu ziemskiego, tworzy dla niego matrycę:

Wiecznie istniejąca, wiecznie stabilna, określająca wszystko matryca nie potrzebuje nikogo ani niczego. Natomiast jej potrzebują wszyscy. Za jej pośrednictwem rodzi się i gaśnie każda forma życia. Z jej wibracji powstają i giną światy i Wszechświaty. Jest niezmienna, neutralna, wolna, niestworzona. Nie ma twórców – ona jest twórcą wszystkiego. Nie ma początku – sama jest wszystkiego początkiem. Nie ma końca – sama jest wszystkiego końcem. Trudno ją poznać, ocenić, odczuć³⁹.

³⁷ „Время есть повсюду: в камнях и в растениях, в движениях и в тембре нашего голоса, в еде и в природе, в семье и в том, как мы взаимодействуем друг с другом. Вопрос в том, как из всего этого извлечь время и, самое главное, как его сохранить. Что такое время и как оно выделяется, куда исчезает и что происходит, когда мы получаем или теряем время?”, Е.Д. Марченко, *Время – это так...*, Москва 2013, [online:] <http://readly.ru/book/88209/> (27.10.2018).

³⁸ „Научитесь фиксировать и сохранять время и шагайте по жизни легко!”, eadem, *Время...*, [online:] <http://readly.ru/book/88209/> (27.10.2018).

³⁹ „Вечносуществующая, вечностабильная, определяющая всё матрица не нуждается ни в чём и ни в ком. В ней нуждаются все. Через неё зарождается и угасает любая форма жизни. От её вибраций создаются и гибнут миры и Вселенные. Она неизменная, нейтральная, свободная, несозданная. Нет её творцов – она всего творец. Нет её начала – она всему начало. Нет её конца – она всему конец. Её сложно понять, оценить, ощутить”, eadem, *Откровенное знакомство*, ч. 3, Санкт-Петербург 2004, s. 31.

Opis czasu zewnętrznego, kosmicznego i jego absolutyzacja powstrzymują potencjalnego odbiorcę komunikatu przed próbami logicznego wyjaśnienia fenomenu czasu. Powiązanie semantyki słowa „czas” z kosmosem dokonuje się także przez wyodrębnienie kilku rodzajów czasu: galaktycznego, gwiazdnego, słonecznego, planetarnego i księżycowego. Rzeczywistość niemożliwa do zaobserwowania za pomocą pięciu zmysłów staje się w ten sposób wyznacznikiem poszukiwań dla tych, którzy pragną odkryć tajemnicę czasu. Twórczyni metody objaśnia, dlaczego gubimy rytm codzienności, próbując kierować się zmysłami charakterystycznymi dla biologicznego bytowania: światło generowane przez ciała niebieskie w momencie gdy dociera do Ziemi, już nic nie mówi nam o kondycji czy położeniu tychże ciał. Marczenko twierdzi, że jedynie mózg, w sposób niezauważalny i nieuświadomiony, rejestruje wydarzenia dokładnie w tym momencie, w którym one się dzieją, a zatem – „siedzibą” czasu kosmicznego jest mózg człowieka.

Powiązanie fenomenu czasu z ciałami niebieskimi wzbogaca semantykę słowa „czas” o pojęcie „rytmu”. Siergiej Miezenecw tłumaczy istotę koncepcji rytmu następująco:

Gwiazdy [...] są pewnego rodzaju wrotami czasu. Niosące czas światło gwiazd dociera do naszej planety i zaczyna współodziaływać z noosferą (sferą rozumnej działalności człowieka), gdzie znajdują się wszystkie myśli i słowa, wypracowane przez ludzkość. Przechodząc przez noosferę, substancja czasu formuje się w specyficzne formy, dźwiękowo-literowo-słowne konstrukcje, przypominające wiersze, ale zasadniczo się od nich różniące, które Marczenko nazywa rytmem. Opisała ona wiele rytmów i każdy z nich posiada swoje ukierunkowane działanie, a ich połączenie, według niej, może wywierać wpływ zarówno na żywą, jak i nieożywioną materię, kierować na drogę zarządzania rytmicznymi procesami przyrody⁴⁰.

Język staje się kluczem do zarządzania rzeczywistością przez czas. Jest to jednak klucz specyficzny – rytm, który może usłyszeć i wyodrębnić z noosfery jedynie osoba wtajemniczona – w tym przypadku sama Marczenko. Twórczyni metody wyodrębniła ponad 3000 rytmów, w których substancja czasu zostaje zachowana i może zostać skierowana na konkretne działania, przypisane do każdego z rytmów⁴¹. Warto w tym miejscu zauważyć, że Marczenko przedstawia siebie jako jedyną osobę zdolną wyłowić z dźwięków, słów i liter języka rosyjskiego rytmy. Pozostałych ludzi postrzega jako tych, którzy są w procesie ich oswajania i pozyskiwania, co jest o tyle skomplikowane, że każdy człowiek ma swój własny rytm, z którym należy skoordynować pozostałe, mające mu służyć. Ten element nauk Marczenko, często formułowany nie wprost, rodzi podejrzenia o „sekcjarski” cha-

⁴⁰ Еadem, *Понятие времени...*

⁴¹ *Ibidem*.

rakter jej organizacji i koncentrację na celach komercyjnych pod pozorami czynienia dobra i wskazywania drogi do szczęścia⁴².

Sięgnięcie do języka jako najstarszego narzędzia tworzenia obrazów świata i rozpowszechniania ich w społeczeństwie sprawdza się również w przypadku Instytutu Rytmologii. Trudno zaprzeczyć stwierdzeniu, że ludzki mózg operuje słowami, pojęciami i dźwiękami. Rezygnacja ze słów nacechowanych znaczeniem na rzecz zbitek spółgłosek i samogłosek czy też takie połączenia słów, w których trudno doszukać się sensu, powodują przekroczenie granic logicznego rozumowania. W ten sposób narzędziem „wprowadzania czasu do ludzkiego mózgu” staje się nie tyle słowo, ile sposób jego wymawiania – rytm. Ćwiczenia w tym zakresie mają doprowadzić adeptów do zatrzymania obserwacji świata zewnętrznego i systematyzacji zdarzeń. Przenoszą ich w stan obserwatora – do sytuacji, w której – według Marczenko – rodzi się czas:

Czas wyodrębnia się między trzema pozycjami ludzkiego ciała: na stojąco, na siedząco i na leżąco. Kładę się w pozycji poziomej – nic się nie dzieje, czasu nie ma. Czas wyodrębnia się tylko w chwili, gdy przechodzę ze stanu „siedzę” w stan „leżę” albo ze stanu „leżę” w stan „siedzę”, ze stanu „siedzę” w stan „stoję” [...].⁴³

Objaśniając kosmiczną naturę czasu, Marczenko nie rezygnuje całkowicie z odwołania do biologicznego aspektu człowieka. Wprost przeciwnie: wskazanie na „czas zewnętrzny” pozwala jej sięgnąć do astrologii i powiązać moment narodzin człowieka z jego przeznaczeniem, poczuciem czasu i sposobem pracy z rytmem. W tekstach Marczenko znajdziemy wiele prób objaśniania istoty zjawiska czasu i jego interakcji z ludzkim mózgiem, ujętych w triady. Kolejna z nich proponuje systematyzację czasu według podziału na „pierwszy czas”, „drugi czas” i „trzeci czas” i odnosi się do pierwszego członu opozycji: czas wewnętrzny/czas zewnętrzny:

„Pierwszy czas” – to czas, który zostaje wydzielony dla ludzkiego życia w momencie narodzin i którym on [tj. człowiek – M.A.] sam rozporządza. „Drugi czas” to czas otrzymany od innych ludzi, którzy go tracą. „Trzeci czas” to „rytmoczas”, który przychodzi przez języki „Radastei”, zamianę w promień (переизлучение), czytanie, uczenie się rytmów. [...] Ten trzeci rodzaj czasu nie istnieje w sposób naturalny w świecie przejawionym, ujawnia się tylko przez specjalne rytmy⁴⁴.

⁴² М.Н. Ситников, Е.С. Элбакян, *Радастея: домыслы и реальность (Обзор публикаций СМИ). Теоретическое введение: общие суждения о религии и отдельных её типах*, [online:] https://re-port.ru/pressreleases/radasteja_domyслы_i_realnost_obzor_publicacji_smi/ (27.10.2018).

⁴³ Е.Д. Марченко, *Время – это так...*, s. 5.

⁴⁴ Eadem, *Откровенное знакомство...*, ч. 2, s. 118.

Czas-rytm i człowiek

W przekonaniu Marczenko słowa układające się w rytmy decydują o tym, czy człowiek istnieje w świadomości innych ludzi: bez swojego rytmu jest on dla innych niewidzialny, nie budzi zainteresowania i pragnienia nawiązania relacji:

Nad każdym człowiekiem jest zawieszony jego plan. W najlepszym przypadku to linijka (tekstu), w najgorszym – znak diakrytyczny. Jeśli ma nad sobą jakikolwiek znak, inni go szukają. Jest on dla nich ciekawy i jest im potrzebny. Jeśli nad człowiekiem nie ma ani jednej linijki, ani jednej litery [...], nikomu nie jest potrzebny⁴⁵.

Założycielka Instytutu przedstawia siebie jako tę, która pomaga wydobywać jednostkę z obszaru wyobcowania, włączając ją w sieć relacji międzyludzkich: „Gdy tylko człowiek otrzymuje rytm [...], od razu pojawia się nad nim linijka (tekstu). Najważniejsze to żyć wśród znaków. Właśnie wtedy zaczęłam pisać swoje książki”⁴⁶. Otrzymanie rytmu włącza człowieka w sieć informacji, które krążą w przestrzeni, i pozwala mu korzystać z nich nie tylko, by wchodzić w relacje z innymi, ale także – by budować sobie lepsze życie.

Już te wstępne informacje pozwalają stwierdzić, że proponowana przez Marczenko koncepcja antropologiczna zawiera obraz człowieka zbliżony do zapisów programu komputerowego: to wiązki, strumienie informacji, kierowane jednym programem, rytmem czy też – precyzyjnie – rytmoczasem – właściwym tylko dla tego człowieka połączeniem słów, dźwięków i liter, wynikającym z wielu współzależnych elementów. Podstawową jednostką istnienia i komunikacji jest rytm: to on pozwala koncentrować i magazynować czas, tworzyć wydarzenia i kierować nimi, a także uzgadniać się rytmicznie z tymi osobami, z którymi pragniemy wejść w kontakt. Czas wewnętrzny, odbierany i obserwowany w mózgu człowieka, przekłada się bezpośrednio na wydarzenia powiązane z czasem zewnętrznym, a więc – biologicznym i materialnym wymiarem życia człowieka: zdrowiem, bogactwem.

Przeprogramowanie za pośrednictwem określonych wibracji – rytmoczasu – to idea, która jest stosunkowo łatwa w odbiorze dla człowieka zanurzonego w społeczeństwie informacyjnym, otoczonego dużą liczbą urządzeń elektronicznych, stanowiących przedłużenie jego zmysłów.

⁴⁵ Евдокия Лучезарнова. Знаки твоей жизни, [online:] <https://www.youtube.com/watch?v=RUDsdbA83c&index=6&list=PLVah3tRSZkCWByiT6w0VMBPTBsXwL4Hmb> (27.10.2017).

⁴⁶ *Ibidem*.

Koncepcja czasu Jewdokiji Marczenko na tle ujęć czasu w kulturze rosyjskiej: próba podsumowania

Nowatorstwo koncepcji czasu w ujęciu założycielki Instytut Rytmologii polega na wykorzystaniu elementów koncepcji Logosu – słowa mającego stwórczą moc. Fakt oddziaływania dźwięków na ludzki mózg jest powszechnie znany, poczynając od systemów religijno-filozoficznych Wschodu (joga, buddyzm), a kończąc na muzykoterapii, zaś wykorzystanie słowa jako narzędzia tworzenia rodzi skojarzenia z wszechmocą. Współczesny człowiek, często nawet nieświadomie, czyni ze słowa „czas” podstawowy element swojego obrazu świata i żyje w przeświadczeniu, że ma wciąż zbyt mało czasu. Marczenko proponuje mu narzędzie – rytm – by mógł sięgnąć do nieprzebranych zasobów czasu na swój sposób i dla własnej pomyślności.

Na tle tradycyjnych ujęć czasu koncepcja Marczenko zawiera zarówno elementy znane, jak i nowatorskie. Cykliczność, początek i koniec, liniowy bieg, porządkowanie zgodne z kalendarzem to cechy charakterystyczne dla „czasu zewnętrznego”. Warto jednak zauważyć, że brak tu elementów sakralizacji czy powiązania czasu kalendarzowego z konkretnym, znanym już wcześniej, systemem wartości. Absolutna wolność tworzenia, obiecywana człowiekowi, gdy ten opanuje zarządzanie swoim czasem i rzeczywistością przez rytmy, docelowo ma przenieść człowieka w przestrzeń kosmiczną, skąd, według Marczenko, on pochodzi.

Rola kulturotwórcza koncepcji czasu Jewdokiji Marczenko wymaga pogłębionych studiów. Niemniej jednak już na obecnym etapie badań można stwierdzić, że w swej istocie „czasu kosmicznego” stoi ona w sprzeczności z tradycyjnymi wartościami rosyjskiej kultury proponowanymi przez prawosławie. Idea czasu stanowi zasłonę dla prób przebudowy koncepcji antropologicznej: człowiek przez rytm staje się twórcą, przez rytm zarządza czasem i rzeczywistością, przez rytmoczas przekracza ziemską rzeczywistość, wkraczając w przestrzeń kosmiczną, gdzie – według Marczenko – znajduje się jego prawdziwy dom.

Koncepcja czasu w człowieku i człowieka w czasie proponowana przez Instytut Rytmologii może z jednej strony zostać potraktowana jako odzwierciedlenie zmian, które już dokonały się w kulturze: zniesienie zależności między czasem i przestrzenią, przeniesienie dużego obszaru funkcjonowania człowieka do przestrzeni wirtualnej, rozdźwięk między życiem na poziomie biologicznym a istnieniem w Internecie. W tej perspektywie uzasadnione byłoby stwierdzenie, że Marczenko odpowiada na duchowe poszukiwania i psychiczny dyskomfort współczesnego człowieka, który w starciu z problemami postindustrialnej rzeczywistości nie znajduje już oparcia w tradycyjnej religii. Z drugiej strony sformułowaną przez Radasteję koncepcję czasu w człowieku i człowieka w czasie można uznać za zapowiedź zmian w kulturze: Marczenko tworzy system pojęć składających się na

rzeczywistość, w której każdy znajdzie odpowiedź na nurtujące go pytania, jeśli tylko zrezygnuje z logicznych dociekań na temat istoty idei. Instytucjonalizacja idei Marczenko oraz rosnące grono zwolenników stanowią odpowiedź na pytanie o kulturotwórczą rolę nowego ruchu religijnego, jakim jest Radasteja.

Bibliografia

- Алимова О.В., Хизбуллина Р.Р., *Общество XXI века. Новые социально-культурные феномены и информационные направления*, [online:] <https://elibrary.ru/contents.asp?id=34399331>.
- Данилкина М.Ю., *Темпо-ритмическое сопровождение ребенка с аутизмом как инновационный подход в психокоррекционной работе*, [online:] <http://nauka-news.okis.ru/news/1464748>.
- Федоров М.А., *Восприятие времени в русской и американской культурах*, Улан-Уде 2011, [online:] http://www.academia.edu/10161029/Восприятие_времени_в_русской_и_американской_культурах.
- Гаврилов Е.О., *Религиозный сциентизм в контексте становления новых форм социального бытия*, [online:] <https://cyberleninka.ru/article/n/religioznyy-stsientizm-v-kontekste-stanovleniya-novyh-form-sotsialnogo-bytiya>.
- Кичигина В.В., *Русские как космос: откровение и пророчество как жанр публицистики у Е.Д. Лучезарновой и Ф.М. Достоевского*, [online:] <http://nauka-news.okis.ru/news/1464725>.
- Кичигина В.В., *Эволюция русского космизма в отечественной поэзии XVIII-XX веков*, Тамбов 2018, <https://doi.org/10.30853/filnauki.2018-10-2.7>.
- Коларж И.Я., *Время как объект науки*, [online:] <https://ritmologiya.wordpress.com/2016/06/30/vremya-nauka-ritmologiya/>.
- Кравченко С.Н., *Категория времени в физике и ритмологии*, [online:] <https://ritmologiya.wordpress.com/2015/12/15/кравченко-категория-времени-в-физике/>.
- Кузьмин А.В., *Феномен деструктивности новых религиозных движений*, [online:] <http://www.dissercat.com/content/fenomen-destruktivnosti-novykh-religioznykh-dvizhenii>. Марченко Е.Д., *Время – это так...*, Москва 2011.
- Марченко Е.Д., *Откровенное знакомство*, ч. 3, Санкт-Петербург 2004.
- Мезенцев С.Д., *Экспертное заключение об отсутствии в ритмологии Е.Д. Марченко признаков религиозного учения, религиозной организации, религиозной литературы, секты*, [online:] http://www.sclj.ru/reference/expert/detail.php?ELEMENT_ID=3119.
- Мезенцев С.Д., *Концепты „время“, „ритм“ как предмет современных научных дискуссий*, [online:] <http://nauka-news.okis.ru/news/1464538>.
- Мезенцев С.Д., *Понятие времени в ритмологии Е.Д. Марченко*, [online:] https://psyera.ru/ponyatie-vremeni-v-ritmologii-e-d-marchenko_9903.htm.
- Мезенцев С.Д., *Трактовка времени как субстанции в космологии Н.А. Козырева и ритмологии Е.Д. Марченко*, [online:] <https://ritmologiya.wordpress.com/2016/03/10/ритмология-марченко-трактовка-време/>.

- Москвина И.К., *Ритмологические концепции конца XIX — начала XXI веков и ценности культуры: теоретическое и практическое наследие*, [online:] <https://psyera.ru/moskvina-ik-ritmologicheskie-koncepcii-konca-xix-nachala-xxi-vekov-i-cennosti-kultury-teoreticheskoe>.
- Наумова Е.В., *Особенности речи одной неординарной женщины России*, [w:] *Проблемы речевой коммуникации*, red. М.А. Кормилиная, Саратов 2016, [online:] <https://evdokiyaaluchezarnova.wordpress.com//2016/06/27/наумова-особенности-речи-лучезарнов/>.
- Привалова М.А., *Сравнительный анализ перевода базовых понятий авторских философских учений на материале книг Е.Д. Лучезарновой (Марченко)*, [online:] <http://philology.snauka.ru/2013/11/614>.
- Полное собрание законов Российской Империи. Собрание Первое*, т. 3, под ред. М.М. Сперанского, 1700 — 1712 гг., Санкт-Петербург 1830.
- Пчелов Е.В., *Время в пространстве русской культуры*, Москва 2006, [online:] <http://kogni.narod.ru/time1.htm>.
- Рыбникова М.А., *Русские пословицы и поговорки*, Москва 1961.
- Ситников М.Н., Элбакян Е.С., *Радастея: домислы и реальность (Обзор публикаций СМИ)*.
- Теоретическое введение: общие суждения о религии и отдельных её типах*, [online:] https://re-port.ru/pressreleases/radasteja_domysly_i_realnost_obzor_publicacii_smi/.
- Шеляпин Н.В., *Идеологический язык современной российской социальной группы (на примере группы ритмологов)*, [online:] <http://nauka-news.okis.ru/sheliapin-n.v.-ideologicheskii-iazyk-sovremennoi-rossiiskoi-sotsialnoi-gruppy-na-primere-gruppy-ritmologov>.
- Шеляпин Н.В., *Формирование идеологии социальной группы в контексте идеологического процесса в постсоветской России (на примере концепции „Ритмология“)*, [online:] <http://nauka-news.okis.ru/news/1468216>.
- Шеляпин Н.В., *Баллада о времени (о футурологическом и философском ресурсе концепции ритмологии)*, [online:] <https://ritmologiya.wordpress.com/2016/07/20/шеляпин-баллада-о-времени-ритмология/>.
- Щетинина Е.В., *Религиозная самотрансценденция как фактор становления религиозного сознания человека (на примере духовной жизни в постсоветской России)*, [online:] <https://cyberleninka.ru/article/n/religioznaya-samotranstsendentsiya-kak-faktor-stanovleniya-religioznogo-soznaniya-cheloveka-na-primere-duhovnoy-zhizni-v>.
- Pismo Starego i Nowego Testamentu*, Biblia Tysiąclecia Online, Poznań 2003, [online:] <http://biblia.deon.pl/rozdzial.php?id=3>.
- Wierzbicka A., *Understanding Cultures through Their Key Words. English, Russian, Polish, German, and Japanese*, New York – Oxford 1997.

**Netografia: strony powiązane z działalnością Instytutu Rytmologii Jewdokiji Mar-
czenko**

Институт Ритмологии Евдокии Марченко (ИРЛЕМ), [online:] <http://www.irlem.ru/>.
Ритмовремя-ТВ, [online:] www.rithm-time.tv.

Для общения в координатном мире, [online:] <http://mirhlir.com>.

Выход из любых проблем через ритмомеры, [online:] <http://ritmomera.ru>.

Радатс, [online:] www.radats.ru.

Живая книга, [online:] livebook.ru.

Informacja o Autorce

Dr hab. Małgorzata Abassy, prof. UJ (Малгожата Абассы) – kierownik Zakładu Nowo-
żytnej Kultury Rosyjskiej i Teorii Systemów Kulturowych w Instytucie Rosji i Europy
Wschodniej, Uniwersytet Jagielloński.

e-mail: malgorzata.abassy@uj.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0002-9294-6156>

Utrwalone w świadomości Rosjan wyobrażenia o istocie czasu, odzwierciedlone w ich dziełach artystycznych, w myśli filozoficznej i teologicznej, w praktykach społecznych, rytuałach, mitach, w przeświadczeniach o naturze codzienności, stanowią materiał dla refleksji podjętej przez autorów tomu *Czas w kulturze rosyjskiej. Время в русской культуре*.

Rosyjskie doświadczanie i konceptualizowanie czasu analizowane jest z perspektywy kulturoznawstwa, filozofii, literaturoznawstwa, filmoznawstwa, językoznawstwa, folklorystyki, politologii i historii.

Rozważania o swoistym dla Rosjan odczuwaniu czasu, myśleniu o nim i jego wyobrażeniach, przedstawione zostały w rozdziałach poświęconych następującym zagadnieniom: czas w języku – język w czasie; sakralne i mitologiczne rytmy czasu; konceptualizacje czasu w rosyjskiej myśli teologicznej i filozoficznej; kulturoznawcze i historyczne ujęcia czasu; czas jako aspekt życia społecznego; temporalne aspekty literackiego obrazu świata.

W niniejszym tomie swoimi refleksjami dzielą się badacze reprezentujący uniwersytety i centra badawcze z siedmiu krajów.

